

Kiborg ili boginja?

U nesvjesnom čovječanstva – u mitovima i bajkama, ženski princip se povezuje sa prirodom. Prisutna su dva arhetipa: arhetip mračne majke, koju karakteriše plodnost, ali i rušilačka energija, htonsko, zemaljsko i kaos. Drugi je arhetip dobre majke – jedan takav idol je blaga i čista Djevica Marija, što govori da se poštovanje majke prirode sačuvalo do danas. Oba ova principa su osuđena na imanenciju; tjelesnost se arhetipski vezuje za ženstvenost, koja se smatra intuitivnom i ne-razumskom. Slavljenje principa povezanosti sa prirodom bi za žene značilo isticanje svih formi njene tjelesnosti, oslobođeno idealizovanih oblika koji žensko tijelo smatraju isključivo nježnim, a ne vide ga kao nešto organsko i sirovo.

Filozofija je od svojih početaka odbacivala razmatranje tijela i bavila se isključivo uzdizanjem duha kao termina lišenog tijela. Ovakvim stavom, umno/tjelesno tj. muško/žensko su postavljeni u hijerarhijski odnos. Principi koji su se vezivali za muškarce su smatrani univerzalnim i neutralnim, a žena se smatrala Drugim, imanentnim i nedostupnim, sferom nepodobnom za filozofsku misao i kontemplaciju. U ovom tekstu ću uporediti dvije autorke koje su stvarale u prošlom vijeku i bavile se ženskim pitanjem: Lujzu Buržoa – francusku vajarku priklonjenu arhetipskoj predstavi žene i inspirisanu psihoanalizom, i Donu Haravej, američku filozofkinju i začetnicu kibernetičkog feminizma, koja potpuno prekida asocijaciju žene sa prirodom, te zamišlja bespolnu utopiju u virtuelnom prostoru.

Prvi pronađeni idoli su paleolitske venere, od kojih je najpoznatija Vilendorfska Venera pronađena u Austriji, datira iz doba paleolita – 25 000 godina pr. n. e. Vilendorfska Venera ima predimenzionirane ženske osobine, trudan stomak, nema ruke i lice nije obrađeno već potpuno zanemareno. Noge su joj toliko sitne da ne može da stoji. Zamišljena je da se nosi u ruci, kao amajlija – funkcija umjetnosti je tada i dalje bila ritualna i magijska. Na njoj su, pored grudi koje daju mlijeko, slobodno prikazani i polni organi koji su bili predmet božanskog kulta koji kultura poslije potiskuje. Na osnovu ovakvih figurina se donose zaključci da je prvo društveno uređenje bilo matrijarhat, što nije dokazano.

Ovaj arhetip se svuda sreće – ona je dobroćudna davateljica hrane i života, predstavlja personifikaciju majke prirode. Buržoa se nikad nije deklarirala kao feministkinja, iako se bavila temama ženske tjelesnosti, odrastanja, stanja i kompleksa. Vraća se upravo ovakvim praistorijskim uzorima i ponovo uspostavlja kult velike boginje majke. Stavljajući akcent i na jedinstvo djeteta s majkom. Kao umjetnički izraz je često birala meku skulpturu, kao što je „Krhka boginja“ iz 2002. godine. Ovdje kao referentnu tačku koristi Vilendorfsku Veneru. Sličnost je očigledna: naglašeni ženski atributi, trudan stomak, nedostaju ruke i noge. Međutim, na mjestu glave stoji čudan falusni simbol. Buržoa je tridesetak godina proučavala psihoanalizu, pa se motivi iz Frojdove teorije često javljaju u njenom stvaralaštvu. Ovdje možda aludira na kompleks kastracije kod djevojčica koji je Frojd opisao – djevojčica prepoznaje da se razlikuje od dječaka i zbog toga osjeća zavist. Međutim, Karen Hornaj objašnjava da žene nemaju zavist za penisom, nego za društvenom moći koju muškarci uživaju. Kako god tumačili, falusni simbol na ženskom tijelu ukazuje na njenu cjelovitost.

U tehnici je zanimljiva dihotomija tradicionalnog izraza (šivenje je karakteristično ženska primjenjena umjetnost) i neobičnost i modernost baš tog izraza – metaskulptura od tekstila se opire već ustanovljenoj tradiciji toga kako skulptura treba da izgleda.

Druga skulptura koja je zanimljiva na temu velike boginje je „The Nature Study“ gdje prikazuje životinju predatorku sa tri para grudi. Ovdje referent nije Vilendorfska Venera, već

Artemida Efeska. Ova mračna majka je bezglava i zastrašujuća, spremna da napadne bilo koga ko predstavlja opasnost za njene potomke. I ova skulptura bi se mogla protumačiti kao predstava falusne majke zbog ambivalencije njenog repa. Arhetip „užasne majke“ ima divlji i krvavi aspekt – pored toga što je boginja plodnosti, ona je i boginja lova, rata i smrti. Mesopotamska boginja Ištar pripada upravo arhetipu užasne majke, a bliska joj je indijska Kali. Ona je tamna boginja okićena djelovima ljudskog tijela, boravi na mjestima za kremaciju gdje joj se prinose žrtve. Ištar i Kali podsjećaju na boginju Atenu jer su sve tri boginje rata. Međutim, Atena se povezuje sa muškim solarnim vrijednostima (tj. razumom i pravdom) a Ištar i Kali vuku korjene iz ženske zemlje i donjeg svijeta. Suština ovih boginja predstavlja sintezu ženske psihe i njenog plodnog tijela, kakav je i slučaj u ovoj skulpturi krvoločne majke predatorke. Psihoanaliza, pa i stvaralaštvo Lujze Buržoa koje iz nje proističe, naturalistički tumače rod smještajući ga u arhetipske kategorije. Iako je psihoanaliza kritikovana od strane feministkinja, ona u ovom slučaju ne znači odvajanje žene od njenog autentičnog iskustva. Tumačeći i slaveći arhetip mračne majke, Lujza Buržoa je oslobodila sirovi i htonski aspekt ženskog bića koji se protivi društvenim postulatima koji od žena očekuju pokornost i poslušnost.

Dona Haravej, s druge strane, potpuno odustaje od bilo kakve identifikacije sa prethodno ustanovljenom tradicijom. U postmodernizmu se potpuno odbacuje ideja tradicije, kolektivnog i arhetipskog, velike teme više ne postoje i fokus se stavlja na individualnost i pojedinca. U tom duhu, Haravej odbacuje arhetipsko povezivanje ženstvenosti sa prirodom i u „Manifestu kiborga“ predstavlja ideju feminističke utopije. Haravej proširuje ideju Simon de Bovoar da se ženom ne rađa već postaje. Utopija koju je zamislila je nenaturalistička i postmodernistička.

Nalazi se u virtuelnom svijetu, to je društvo u kojem žive kiborzi koji su rodno neutralni. Metafora kiborga je vrlo značajna za feminističku teoriju jer simboliše mogućnost izgradnje novih rodni identiteta. Naime, svaki kiborg konstruiše svoj rodni identitet u skladu sa sobom.

Iako nije vezana za tjelesnost uopšte (kiborzi su bića koja žive u virtuelnom prostoru, nemaju tijelo), pa samim tim ni za žensku plodnost na kojoj je Buržoza toliko insistirala, Dona Haravej nalazi drugu vrijednost koju prepoznaje kao povratak ženskom principu: povezivanje je ključna riječ u kibernetičkom feminizmu. Internet je pogodan za širenje nehijerarhijskih struktura, novi mediji su decentralizovani i zbog toga su ovo „ženske tehnologije“ po riječima teoretičarke Sedi Plent.

Haravej vidi kiborge kao mješavinu društvene stvarnosti i fikcije, a fikciju je smatrala najvažnijom tvorevinom koja mijenja svijet. Zanimljivo je da kiborzi nemaju tradiciju, čak ni izmaštano kakva bi se u postmodernističkom ključu očekivala. Iako su rodno neutralni, ne dovodi ih u vezu ni sa biseksualnošću, ni sa pre-edipovskom simbiozom, ni sa drugim oblicima cjelovitosti. Pojam kiborg također problematizuje tijelo tako što zamagljuje granice između mašine i organskog, iz čega proističu polne i seksualne fluidnosti. Ukidanje ovih kategorija može da predstavlja potencijal za oslobađanje ženskog tijela i zaustavljanje represije nad ženskim zadovoljstvom.

Iako Haravej želi da se opire tradiciji i stvori svijet bez porijekla, asocijacije na prethodnike je nemoguće zaustaviti i zabraniti. Kiberfeministkinje vide seksualnu ambivalenciju kao utopiju. Međutim, androgin se istorijski gledao kao privilegovani drevni šaman, sveštenik ili prorok. Zbog svoje seksualne cjelovitosti, privilegije bića iz Platonovog mita o prvobitnom čovjeku kakvu obični ljudi ne uživaju, smatrao se duhovno uzvišenijim. Njegovo tijelo i izgled su ogledalo njegove duše – ona je čisto kontemplativna, nije u kontekstu prirode nego metafizike. Zbog toga je nemoguće ovako svetu cjelovitost prihvatiti kao opšte mjesto i osobinu koja se podrazumijeva, čak ni u kibernetičkom svijetu.

Čak i da zanemarimo izvorne paganske tradicije i prihvatimo *Manifest kiborga*, nameće se pitanje: kada se ženama sistemski otežava, koliko je bitno da li se pojedinka radije poistovjećuje sa kiborgom ili sa boginjom? Sistemska opresija je uvijek povezana sa određenim poistovjećivanjem, a ova dva primjera su pokušaji da se te kulturološke norme dovedu u pitanje.

Tea Mandić

